

15. Процюк І.В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління : монографія / І.В. Процюк. – Х.: Право, 2012. – 584 с.

16. Малишко М.І. Конституція Української Народної Республіки (України – Україні – Русинії). Альтернативний і перспективний народний варіант: Проект / М.І. Малишко – К. : Інститут правознавства УАН, 2003. – 24 с.

ВАСИЛЬЄВ С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри менеджменту і адміністрування
(Національний фармацевтичний університет)

УДК 340.15:477«19»

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
У 2-й ПОЛОВИНІ ХІХ ст. – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Статтю присвячено особливостям соціального захисту фармацевтичних працівників в українських губерніях Російської імперії у 2-й половині ХІХ ст. Досліджено порядок і підстави призначення заходів соціальної допомоги для фармацевтичних працівників у вказаний історичний період. Охарактеризовано види пенсій, які могли бути призначені фармацевтичному працівнику.

Ключові слова: соціальний захист, фармацевтичний працівник, пенсія, Лікарський статут.

Статья посвящена особенностям социальной защиты фармацевтических работников в украинских губерниях Российской империи во 2-й половине ХІХ в. Исследован порядок и основания назначения мер социальной помощи для фармацевтических работников в указанный исторический период. Охарактеризованы виды пенсий, которые могли быть назначены фармацевтическому работнику.

Ключевые слова: социальная защита, фармацевтический работник, пенсия, Врачебный устав.

The article is devoted to peculiarities of social protection of pharmaceutical workers in Ukrainian provinces of Russian Empire in 2nd half of ХІХ century. Researched procedure and grounds for appointment of measures of social assistance for pharmaceutical workers in specified historical period. Described types of pensions, which could be assigned to pharmaceutical employee.

Key words: social protection, pharmaceutical employee, pension, Medical Charter.

Вступ. Важливу роль для забезпечення охорони здоров'я населення держави відіграє сумлінне виконання фармацевтичним працівником своїх трудових обов'язків у будь-який історичний період. Запорукою висококваліфікованої праці фармацевта є надійний соціальний захист цієї категорії працівників. Саме тому проблеми соціального захисту фармацевтичних працівників характеризуються актуальністю як нині, так і в історичній ретроспективі.

Вивчення історичного досвіду законодавчого регулювання підстав призначення заходів соціального захисту фармацевтичним працівникам видається цілком актуальним з огляду на необхідність уникнення тих недоліків і помилок у законодавстві, які мали місце в минулому.

Джерельною базою для підготовки статті стали нормативно-правові акти, які були чинними в українських губерніях Російської імперії у 2-й половині XIX ст. – на початку XX ст. Науковці в галузі історії права, на жаль, не приділяють увагу розвитку фармацевтичної галузі у різні історичні періоди. Водночас у працях фахівців з історії фармації можна віднайти певні відомості щодо розвитку аптечної мережі та правового статусу фармацевтичного працівника в історичній ретроспективі. В роботі використано дослідження О.Б. Блавацької, В.О. Борищук та Г.Л. Панфілової з питань історії аптечної справи на українських землях у досліджуваній історичній період. Для визначення сутності соціального захисту громадянина довелось звернутися до праць М.В. Бояринцевої та В.С. Сташківа.

Постановка завдання. Мета цієї статті полягає у встановленні специфіки соціального захисту фармацевтичних працівників в українських губерніях у складі Російської імперії у 2-й половині XIX ст. – на початку XX ст. Завданнями наукової праці є висвітлення нормативно-правової основи та підстав призначення заходів соціального захисту фармацевтичних працівників в українських губерніях у складі Російської імперії у вказаний історичний період.

Результати дослідження. О.Б. Блавацька стверджує, що у досліджуваній історичній період нормативне регулювання фармацевтичної діяльності на українських землях здійснювалося на підставі загальноросійського законодавства [1, с. 14]. Це є цілком зрозумілим, оскільки українські землі, які в ті часи входили до складу Російської імперії, не мали жодного автономного статусу.

В.О. Борищук наголошує, що в XIX ст. в українських землях створювалися як державні, так і приватні аптеки. Зі створенням земств у 2-й половині XIX ст. розпочався розвиток земських аптек. Розвиток аптечної мережі зумовив формування прошарку професійних фармацевтів [2, с. 31].

Г.Л. Панфілова також підтверджує, що фармацевтична допомога надавалася аптеками різної форми власності [5, с. 96]. Цілком зрозуміло, що праця даної категорії осіб потребувала свого правового регулювання, в тому числі і встановлення заходів соціального захисту.

Під соціальним захистом громадян науковці розуміють «сукупність нормативно закріплених економічних і юридичних гарантій, що надають громадянину пільги чи права, та забезпечують механізм реалізації цих пільг і прав» [3, с. 24]. В.С. Сташків пропонує розглядати соціальний захист громадян, як «... систему засобів із боку державних органів, які захищають економічні, культурні та матеріальні права громадян за професійною ознакою від соціально-економічної деградації» [4, с. 70]. Спільним для наведених поглядів є розгляд соціального захисту, як системи певних економічних і юридичних пільг, спрямованих на забезпечення діяльності громадянина. Отже, і ми у своїй роботі будемо дотримуватися саме такої думки.

Заходи соціального захисту фармацевтичних працівників в українських губерніях Російської імперії у 2-й половині XIX ст. – на початку XX ст. встановлювалися Статутом про пенсії та Лікарським статутом Зводу законів Російської імперії. Здебільшого вони стосувалися пенсійного забезпечення фармацевтичних працівників.

Відповідно до ст. ст. 755 – 757 Статуту про пенсії бездоганна служба медичних, ветеринарних і фармацевтичних працівників надавала право на отримання ними або їх вдовами і дітьми пенсій і грошової допомоги. Розмір виплат залежав від стажу роботи, займаної посади або виконуваної роботи. У випадку бездоганної служби протягом двадцяти років фармацевтичний працівник отримував пенсію у розмірі половини отримуваної заробітної плати. Водночас тридцятирічний строк служби за відсутності претензій до працівника надавав право на пенсію у розмірі повної заробітної плати [6].

Згідно зі ст. ст. 771–772 Статуту про пенсії медичні, ветеринарні та фармацевтичні працівники мали право одночасно отримувати пенсію і продовжувати працювати за своєю спеціальністю. Питання про залишення таких працівників на роботі в кожному випадку вирішувалося в індивідуальному порядку місцевим медичним керівництвом [6].

Як передбачалося ст. ст. 791–792 Статуту про пенсії, медичні, ветеринарні та фармацевтичні працівники, які втратили працездатність під час роботи за спеціальністю, також мали право на пенсію. У даному випадку можна називати такі грошові виплати пенсією у зв'язку із втратою працездатності. Розмір цієї пенсії залежав від стажу роботи за спеціальністю. Якщо стаж роботи складав від одного до п'яти років, то вона дорівнювала 1/3 заробітної плати. У випадку служби строком від п'яти до десяти років розмір допомоги складав половину заробітної плати. А коли стаж роботи складав від десяти до п'ятнадцяти років, то дорівнював 2/3 заробітної плати. Якщо ж працівник втратив працездатність після двадцятирічного строку служби, то його пенсія дорівнювала повній заробітній платі [6].

Правила обчислення стажу роботи, який давав право на пенсію медичним, ветеринарним і фармацевтичним працівникам, встановлювалися Лікарським статутом. Відповідно до ст. 100 Лікарського статуту стаж роботи, який давав право на пенсію, обчислювався з дня зарахування на фармацевтичну посаду, але не молодше, ніж з віку 16 років. Нагадаємо, що молодшими фармацевтичними посадами у вказаний історичний період вважалися посади аптекарського учня та помічника аптекаря.

До стажу, який давав право на пенсію, зараховувався строк навчання в російських та іноземних учбових закладах за профілем майбутньої діяльності, якщо випускник успішно їх закінчив. Водночас у випадку припинення професійної діяльності на строк, більший за чотири місяці, даний період не зараховувався до стажу роботи, що дає право на пенсію.

І фармацевтична, і медична, і ветеринарна практика в однаковій мірі зараховувалися до загального стажу, який дає право на пенсію. Причому отримати її могли як піддані Російської імперії, так й іноземці, які постійно проживали і займалися фармацевтичною діяльністю в імперії.

Право на спеціальну пенсію медичних, ветеринарних та фармацевтичних працівників скасовувалося у випадках:

1. Засудження судом за вчинення злочину, пов'язаного із професійною діяльністю.
2. Припинення фармацевтичної, медичної або ветеринарної діяльності і перехід на іншу службу або зайняття іншим видом діяльності.
3. Прийняття іноземного підданства або громадянства [7].

Варто вказати, що до професійних злочинів фармацевтичних працівників у досліджуваній історичній період належали такі. Відповідно до ст. ст. 881–882 Статуту про покарання було встановлено відповідальність за відкриття або перенесення місця знаходження аптеки без належного дозволу. Згідно зі ст. ст. 884–888 Статуту про покарання підставою для настання відповідальності були неналежна якість обладнання для виготовлення лікарських засобів, недотримання правил зберігання та реалізації отруйних та сильнодіючих речовин, а також за виготовлення та продаж у приміщенні аптеки лікеро-горілчанних виробів. Як передбачалося ст. 891 Статуту про покарання провізори та утримувачі аптек за порушення правил зберігання та відпуску ліків, неналежне ведення документації та інше недбале виконання своїх трудових обов'язків підлягали юридичній відповідальності [8]. Відповідно до ст. 13 Лікарського статуту за виготовлення ліків із неякісних інгредієнтів або використання речовин іншої кількості або ваги щодо винуватого керівника аптеки могло бути застосоване стягнення [7]. В усіх цих випадках фармацевтичні працівники могли бути позбавлені права на пенсію.

Згідно зі ст. 787 Статуту про пенсії призначення пенсії фармацевтичному працівнику могло бути здійснене за рахунок коштів державного казначейства, міських доходів конкретного міста або за рахунок сум приказів суспільного піклування місцевого земства. Конкретне джерело призначення пенсії залежало від форми власності аптеки, в якій працював фармацевт. При цьому передбачалася можливість надання допомоги міському або земському бюджету з державної казни у випадку недостатності коштів на призначення і виплату пенсій фармацевтичним працівникам [6].

Відповідно до ст. 793 та ст. 797 Статуту про пенсії у випадку загибелі фармацевтичного працівника, пов'язаного із виконуваною ними роботою, його родині виплачувалася одноразова грошова допомога. Якщо стаж роботи становив менше п'яти років, то така допомога дорівнювала річному окладу працівника. А коли стаж роботи перевищував п'ять років, то

призначена допомога повинна була складати два річних оклади фармацевтичного працівника. Також вдові фармацевтичного працівника призначалася пенсія у розмірі половини від тої пенсії, яку належало б виплатити фармацевту у зв'язку із втратою працездатності [6].

Також у ст. ст. 795–798 Статуту про пенсії вказувалося на специфіку призначення пенсій фармацевтичним працівникам, які працювали в умовах подолання епідемій тифу, холери або чуми. Один день праці за таких умов зараховувався за двадцять днів до пенсійного стажу. У випадку смерті працівника від вказаних хвороб його родині виплачувалася допомога у розмірі одного річного окладу. Вдові призначалася пенсія у зв'язку із втратою годувальника, розмір якої залежав від стажу роботи фармацевта. Якщо він становив до шести років, то розмір пенсії дорівнював 1/3 заробітної плати. Коли стаж роботи за професією складав від шести до дванадцяти років, то розмір пенсії дорівнював 2/3 заробітної плати. А у випадку праці більше дванадцяти років пенсія дорівнювала повному окладу [6].

Висновки. Таким чином, у законодавстві Російської імперії 2-ї половини XIX ст. – на початку XX ст. були передбачені заходи соціального захисту фармацевтичних працівників. Серед названих заходів варто назвати:

1. Призначення пенсії у зв'язку зі стажем роботи.
2. Призначення пенсії у зв'язку із втратою працездатності.
3. Зарахування стажу роботи в умовах небезпеки у підвищеному розмірі до загального стажу роботи, який дає право на пенсію.
4. Призначення пенсії та виплата одноразової грошової допомоги родині фармацевтичного працівника, який загинув під час виконання професійних обов'язків.

У подальшому проблеми правового регулювання фармацевтичної діяльності в різних землях Російської імперії у 2-й половині XIX ст. – на початку XX ст. можуть вивчатися у межах юридичної, історичної науки, історії медицини або фармації. Дана стаття може бути корисною для дослідників подібної проблематики з Білорусі, Молдови, Росії, оскільки у вказаний історичний період названі землі входили до складу Російської імперії.

Список використаних джерел:

1. Блавацька О.Б. Проблеми і тенденції нормативного регулювання фармацевтичної діяльності: історичний погляд і сучасність / О.Б. Блавацька, Б.Л. Парновський, Н.В. Бик // Провизор. – 2011. – № 14. – С. 12–15.
2. Борищук В.О. Історичний генезис розвитку аптечної справи в Україні на різних етапах її суспільно-економічного та державно-політичного розвитку / В.О. Борищук // Фармацевтичний журнал. – 2014. – № 5. – С. 29–35.
3. Бояринцева М.В. Адміністративно-правовий статус громадянина: до питання про склад елементів / М.В. Бояринцева // Право України. – 2002. – № 8. – С. 21–25.
4. Шашків В.С. Зміст соціально-забезпечувальних правовідносин / В.С. Шашків // Право України. – 2003. – № 6. – С. 66–70.
5. Панфілова Г.Л. Фармацевтична допомога, як історична, нормативно-правова та соціально-економічна категорія в системі охорони здоров'я і фармацевтичному забезпеченні населення / Г.Л. Панфілова // Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. – 2014. – № 2. – С. 89–97.
6. Устав о пенсиях Свода законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 3. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1857. – 240 с.
7. Устав врачебный Свода законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 13. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1857. – 240 с.
8. Устав о наказаниях, которые налагаются мировыми судьями Свода законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 15. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1876. – 261 с.

